

Wojciech Hasik

Akademia Ekonomiczna we Wrocławiu

POMIAR WARTOŚCI GODZIWEJ – STANDARD FASB I TWORZENIE NOWEGO MSSF

1. Wstęp

Koncepcja wartości godziwej jako kategorii wyceny aktywów i zobowiązań jest obca tradycji rachunkowości kontynentalnej, jednak nawet na gruncie tradycyjnie anglosaskiej praktyki rachunkowości jej implementacja rodzi wiele problemów praktycznych oraz dyskusji o charakterze teoretycznym. Dało to impuls do starań o wypracowanie jednolitej metodologii pomiaru wartości godziwej.

Celem niniejszego artykułu jest przedstawienie najważniejszych zasad, zawartych w niedawno opublikowanym amerykańskim standardzie poświęconym pomiarowi wartości godziwej, oraz wskazanie na nowy mechanizm tworzenia przez Radę ds. Międzynarodowych Standardów Rachunkowości (IASB) nowego MSSF, poświęconego pomiarowi wartości godziwej.

2. Standaryzacja wartości godziwej w kontekście procesu konwergencji standardów rachunkowości

Wychodząc naprzeciw potrzebie ujednolicenia stosowanych praktyk i zapewnienia swoistego przewodnika po ustalaniu wartości godziwej, amerykańska Rada ds. Standardów Rachunkowości Finansowej (FASB) opublikowała we wrześniu 2006 roku ostateczną wersję standardu pt. „Pomiar wartości godziwej”, wchodzącego w kanon tzw. US GAAP (Statement of Financial Accounting Standards No. 157, Fair Value Measurements (FVM)). Jest on zwieńczeniem prac i konsultacji prowadzonych przez FASB od 2001 roku. Jego wejście w życie określono dla okresów sprawozdawczych zaczynających się po 15 listopada 2007 roku. Moment wejścia w życie uregulowań standardu przesunięto o rok w stosunku do wcześniejszej propozycji projektu, co

wskazuje, z jaką ostrożnością podchodzi się do zmian wprowadzanych do regulacji, które będą skutkować koniecznością zmiany praktyk księgowych.

Problem ujednolicenia zasad pomiaru wartości godziwej dostrzegany jest również w Europie. Należy przy tym zwrócić uwagę na istotną zmianę jakościową w procesie stanowienia „europejskich” standardów przez IASB. W grudniu 2005 roku IASB podjęła decyzję o nietworzeniu własnego projektu standardu dotyczącego pomiaru wartości godziwej, lecz zamiast tego postanowiła przyjąć jako projekt wyjściowy w procesie tworzenia nowego MSSF ostateczną wersję standardu, opublikowaną przez FASB. W lutym 2006 roku zostało podpisane pomiędzy FASB oraz IASB porozumienie o dążeniu do ujednolicenia (konwergencji) zasad pomiaru wartości godziwej. Dlatego też w chwili obecnej trwa intensywny proces analizy postanowień standardu FVM, w którym pracownicy IASB poddają dyskusji zasady w nim zawarte, przytaczając swoją rekomendację dla Rady.

3. Główne zasady zawarte w standardzie FASB – „Pomiar wartości godziwej” (FVM)

Standard FVM jest odpowiedzią na zapotrzebowanie praktyki na dokładne, jednoznaczne wskazówki co do sposobu ustalania wartości godziwej. Zawarte w nim reguły opisują schematy działania w sposób bardziej precyzyjny niż w MSSF czy krajowym prawie bilansowym, co ułatwia ich zastosowanie w praktyce. Przeglądzie określono systemy pojęciowe potrzebne do implementacji wskazanych technik wyceny.

Pojęcie wartości godziwej w swojej istocie nie odbiega od definicji znanej nam z ustawy i MSSF: **Wartość godziwa** jest ceną, którą można byłoby uzyskać sprzedając składnik aktywów lub za którą można by uregulować zobowiązanie pomiędzy uczestnikami rynku w momencie dokonywania wyceny.

Cena. Niewątpliwą zaletą standardu jest wprowadzenie uporządkowanego systemu kategorii, które dotyczą wartości godziwej oraz ram conceptualnych jej wyznaczania. Przede wszystkim wskazany jest cel pomiaru w wartości godziwej. Jest nim ustalenie ceny wymiany składnika aktywów lub zobowiązania, która to wymiana nastąpiłaby pomiędzy uczestnikami rynku. Jednocześnie wskazuje się, że decydująca w tym miejscu jest perspektywa sprzedawcy, czyli tego, kto dysponuje aktywami (względnie ma zobowiązanie). Stąd, co do zasady, pierwszeństwo daje się cenie wyjściowej (zgłaszanej przez sprzedawcę). Nie oznacza to, że perspektywa kupującego jest bez znaczenia. W ustalaniu wartości godziwej należy uwzględnić wszystkie założenia, które będą czynili uczestnicy rynku. Oznacza to konieczność uwzględnienia specyficznych cech składnika aktywów (zobowiązania) oraz ryzyka z nim związanego. W szczególności jednostka musi rozważyć te czynniki wyceny,

które wynikają z własnych założeń, szacunków, oczekiwań itd. jednostki, a które mogą być później przedmiotem korekty ceny z punktu widzenia kupującego.

Rynek podstawowy (*principal market*). Wyznaczając wartość godziwą, przyjmuje się założenie o wystąpieniu transakcji na tzw. rynku podstawowym. Jest nim rynek, na którym jednostka mogłaby zbyć składnik aktywów lub przenieść zobowiązanie i który cechuje się największą płynnością (aktywnością), co oznacza największy wolumen obrotu danego dobra. Kiedy istnieje wiele rynków, pośród których żaden nie ma pozycji rynku podstawowego (np. obroty są zbliżone), wówczas przy ustalaniu wartości godziwej zakłada się przeprowadzenie transakcji na tym rynku, który gwarantuje sprzedawcy osiągnięcie najbardziej korzystnej ceny. Wartość godziwa będzie odnosiła się do transakcji na najbardziej korzystnym z rynków (*most advantageous market*), do których jednostka ma dostęp. Zatem raz jeszcze przyjęcie perspektywy sprzedawcy będzie czynnikiem „subiektywizującym” szacunek wartości godziwej.

Koszty transakcji. Podstawową zasadą jest wyłączenie z ustalania wartości godziwej wpływu kosztów zawarcia transakcji. Przyjmuje się bowiem założenie, że są one właściwe dla transakcji, nie są natomiast cechą samego aktywa lub zobowiązania. Jedynie w szczególnych sytuacjach koszt transakcji wynika z cech aktywa. Dzieje się tak, gdy dostęp do rynku podstawowego lub najbardziej korzystnego wymaga poniesienia określonych kosztów (np. w przypadku specyficznej lokalizacji aktywa należy ponieść koszty transportu).

Transakcja. Ustalenie wartości godziwej wymaga przyjęcia założenia, że zostanie ona ustalona w kontrolowanej transakcji (*orderly transaction*), która charakteryzuje się tym, że:

- zapewnia właściwą ekspozycję aktywa lub zobowiązania na rynku (co wynika z faktu, że krótka ekspozycja nie gwarantuje uzyskania ceny, która byłaby możliwa do uzyskania, kiedy oferta wymiany /transferu aktywów lub zobowiązań byłaby obecna na rynku przez okres przyjęty jako normalny dla danego typu oferty,
- odzwierciedla warunki rynkowe z dnia wyceny.

Przy tym nie jest istotne dla wyznaczenia wartości godziwej, czy jednostka rzeczywiście byłaby skłonna przystąpić do tak określonej transakcji, czy też nie.

Uczestnicy rynku to kupcy lub sprzedawcy, którzy są:

- **niezależni** (od jednostki);
- **dobrze poinformowani**; w FVM przyjęto założenie, że uczestnicy rynku będą posiadali informacje nie tylko ogólnie dostępne, ale również te, które można by uzyskać poprzez przeprowadzenie wywiadu typu *due diligence*; przyjmuje się przy tym założenie, że uczestnicy rynku potrafią interpretować te informacje,

rozpoznać czynniki ryzyka na równi z korzyściami, dlatego wszystkie te informacje będą odzwierciedlone w wyznaczonej wartości godziwej;

- **zdolni do zawarcia transakcji** (prawnie i finansowo);
- **zainteresowani zawarciem transakcji**, co jednak nie może oznaczać jakiegokolwiek przymusu (wówczas transakcja nie byłaby kontrolowana).

Wartość godziwa z użycia i wymiany. W przypadku ustalania wartości godziwej aktywów dąży się do odzwierciedlenia w wartości godziwej maksymalnych korzyści, które można uzyskać ze składnika aktywów. W niektórych przypadkach oznaczać to będzie korzyści uzyskane z jego wymiany (sprzedaży) – wówczas uzyskamy **wartość godziwą z wymiany** (*fair value in-exchange*). W innych korzyści maksymalizowane będą przy założeniu, że składnik aktywów będzie wykorzystywany przez jednostkę (nabywcę) – wówczas wskazujemy na **wartość godziwą z użytkowania** (*fair value in-use*). Wartość godziwa z wymiany ustalana jest, jeżeli istnieją uczestnicy rynku, którzy skłonni byłiby raczej nabyć składnik aktywów niż użytkować go w obecnym stanie i miejscu użytkowania, a ustalenie wartości wymiany będzie maksymalizowało jego wartość godziwą. Natomiast wartość godziwa z użytkowania jest ustalana, jeżeli istnieją uczestnicy rynku, którzy byłiby skłonni wykorzystywać składnik aktywów w miejscu i stanie, w jakim znajduje się on obecnie, i jednocześnie takie wykorzystanie będzie maksymalizowało jego wartość godziwą. Przy ustalaniu wartości godziwej, niezależnie od tego, czy będzie to wartość godziwa z użytkowania czy z wymiany, należy wziąć pod uwagę wszystkie założenia, jakie mogłyby wpłynąć na decyzje uczestników rynku.

Wartość godziwa przy wstępnym ujęciu. W sytuacji idealnej (tzn. teoretycznej) cena zawartej transakcji będzie stanowić wartość godziwą. Wynika to z założeń, na których opierają się hipotezy efektywności rynków. Oznacza to, że jednostka nie jest w stanie uzyskać nadwyżki korzyści z samego faktu nabycia składnika aktywów, ponieważ nie jest w stanie zbyć go od razu po cenie wyższej (lub inaczej uzyskać korzyści). W wielu przypadkach takie założenie jest prawdziwe, co oznacza że cena transakcji wymiany stanowić będzie na dzień wymiany wartość godziwą aktywów lub zobowiązań. Jednak są przypadki w których powyższe założenie nie jest prawdziwe. Dlatego ustalając wartość godziwą w momencie początkowego ujęcia aktywów lub zobowiązań, jednostka powinna rozważyć specyficzne cechy (czynniki) samej transakcji oraz wycenianych pozycji poprzez rozważenie, czy:

- transakcja została przeprowadzona pomiędzy stronami powiązanymi,
- transakcja jest nie w pełni dobrowolna i kontrolowana, co następuje, kiedy sprzedający przystąpił do transakcji pod przymusem lub działał pod presją czasu,
- wyceniany składnik aktywów/zobowiązań został nabyty jako część składowa (transakcja dotyczyła większego elementu lub grupy elementów) – wówczas wartość godziwa pojedynczego składnika może różnić się od wartości wymiany transakcji,

- rynek podstawowy (lub najbardziej korzystny), do którego jednostka ma dostęp, jest innym rynkiem od tego, na którym doszło do transakcji.

Ustalenie wartości godziwej w okresach późniejszych wymaga ustalenia, czy czynniki brane pod uwagę przy wstępnej wycenie uległy zmianie. Chodzi tu o czynniki zarówno rynkowe, jak i inne, np. charakterystyczne dla konkretnego aktywa (jego cechy, lokalizacja itd.)

Techniki wyceny. Powyższe zasady mają charakter przede wszystkim koncepcyjny. Natomiast problemem podstawowym z punktu widzenia praktycznego wyznaczania wartości godziwej jest ustalenie technik pomiaru wartości godziwej. Standard wyznacza trzy zasadnicze podejścia przy wyznaczaniu technik pomiaru wartości godziwej:

- 1) **podejście rynkowe** – w którym następuje odniesienie do dostępnych informacji o cenach oraz do innych przydatnych informacji, takich jak ceny transakcji podobnych aktywów lub zobowiązań, a szacunek wartości godziwej opiera się na tych właśnie informacjach,
- 2) **podejście dochodowe** – opierające się na rynkowych szacunkach przychodów lub wpływów gotówkowych (uwzględniających rynkowe oczekiwania ich dotyczące), które następnie są dyskontowane do poziomu wartości bieżącej,
- 3) **podejście kosztowe** – czyli szacujące wartość odtworzeniową dobra podobnego lub jednakowego; przyjmowanie wartości odtworzeniowej, która co do zasady nie jest przeciwieństwem wartości wymiany dobra (w szczególności z punktu widzenia sprzedawcy), opiera się na założeniu, że kupujący nie będzie skłonny zapłacić więcej, niż wynosi koszt odtworzenia takiego aktywa; w tej sytuacji konieczne jest uwzględnienie w tak ustalonej wartości godziwej zużycia wycenianego składnika aktywów, przy czym ten czynnik zużycia jest rozumiany znacznie szerzej niż tylko amortyzacja księgowa, ma on bowiem odzwierciedlić zarówno fizyczne zużycie, techniczną przydatność, czyli ogólnie rozumiane zużycie moralne, jak i ekonomiczne starzenie się – wynikające również z zewnętrznych czynników rynkowych.

Dobór metod (może to być pojedyncza metoda lub ich kombinacja) jest uzależniony od okoliczności, w których dokonuje się wyceny. W przypadku stosowania kombinacji metod uzyskane wyniki powinny być poddane ocenie i powinny być im przypisane określone wagi w celu ostatecznego ustalenia wartości godziwej. Jakaśkolwiek metodę (metody) zastosujemy, powinna ona być stosowana konsekwentnie, chyba że zmiana miałaby wynikać ze zmian okoliczności, uzyskania nowych informacji, rozwoju nowych rynków lub metod wyceny. W takim przypadku musi nastąpić ujawnienie zmian zasad rachunkowości.

Hierarchia wartości godziwej. Standard nie ogranicza jednostki w wyborze adekwatnych metod pomiaru wartości godziwej. Z samej jej koncepcji wynika, że jest

ona bardziej szacunkiem niż pomiarem w rozumieniu tradycyjnej rachunkowości kontynentalnej¹. W tej sytuacji szczególną wagę przywiązuje się do obiektywizacji danych stanowiących podstawę szacunków (pomiaru). Dlatego opracowano swoistą „hierarchię wartości godziwej”, będącą wskazówką dla osób dokonujących wyceny, gdzie w pierwszej kolejności szukać źródeł danych. Owe źródła danych, czyli czynniki rynkowe oraz założenia czynione przez uczestników rynku (określane łącznie mianem *market inputs*), zostały poddane hierarchizacji – podziałowi na 3 poziomy:

- Poziom 1 wyraża wpływ notowań rynkowych identycznych aktywów lub zobowiązań ustalonych na aktywnym rynku, do którego jednostka ma dostęp w dniu pomiaru.
- Poziom 2 odnosi się również do notowań rynkowych, z tym że są to:
 - notowania identycznych aktywów lub zobowiązań na rynkach, których nie można uznać za aktywne,
 - notowania podobnych (nie identycznych) aktywów lub zobowiązań na aktywnych rynkach,
 - inne czynniki rynkowe, które bierze się pod uwagę w przypadku, kiedy nie jest możliwe bezpośrednie ustalenie notowań rynkowych danej pozycji, ma tu natomiast miejsce odniesienie do takich czynników, które mogą być obserwowane bezpośrednio na rynku (np. stóp procentowych, krzywych zwrotu i in.),
 - czynniki ustalone na podstawie innych danych rynkowych w sytuacji, kiedy nie ma możliwości bezpośredniego odniesienia się do czynników rynkowych, ale istnieje możliwość potwierdzenia tych czynników poprzez np. rachunek ekonomiczny, bazujący na innych czynnikach, które możemy zaobserwować na rynku; mowa jest tutaj o czynnikach potwierdzonych przez rynek, np. poprzez: korelacje i ekstrapolację.

Przy szacunkach na tym poziomie należy dokonać korekt wartości wynikających z zaobserwowanych notowań, których to korekt wartość wynikać będzie ze specyficznych cech danego składnika aktywów/zobowiązania.

- Poziom 3 wskazuje na szacunki opierające się na wewnętrznych informacjach jednostki, nie mogących być w żaden sposób potwierdzonymi przez rynek; możliwość odwołania się do takich technik wyceny dopuszczona jest jedynie w przypadku braku jakiegokolwiek możliwości znalezienia punktu zaczepienia w odniesieniu do wyceny w informacjach rynkowych, jakkolwiek nawet w takiej sytuacji metody wyceny muszą dążyć do możliwie niezależnego od uwarunkowań samej jednostki (w oderwaniu od nich) ustalenia ceny wymiany.

Trzeba zaznaczyć, że powyższa hierarchia nie odnosi się do technik wyceny, lecz do rodzaju danych, założeń itd., branych pod uwagę przy pomiarze wartości godziwej z wykorzystaniem wybranych technik. Oczywiście dostępność danych bę-

¹ W wersji projektu standardu opublikowanej w październiku 2005 roku w odniesieniu do wartości godziwej wprost używano słowa „szacowanie”. W standardzie „szacunek” zastąpiono „pomiarom”.

dzie determinować stosowaną technikę wyceny, niemniej jednak zawsze znaczenie priorytetowe należy przypisywać czynnikom (źródłom) obiektywnym, rynkowym (w tym sensie, że są dostarczane przez rynek i są niezależne od założeń jednostki).

Ujawnienia. Precyzyjne wyróżnienie trzech poziomów źródeł danych do wyceny ma istotne znaczenie ze względu na użyteczność decyzyjną informacji sprawozdawczych. Ich użytkownik musi mieć możliwość samodzielnej oceny treści niesionych przez wartość godziwą aktywów, czyli szacować przyszłe korzyści i ryzyko. Dlatego jednostka musi ujawnić, z jakich źródeł danych korzystała przy wyznaczaniu wartości godziwej. Ujawnieniu temu służy grupowanie pomiarów, dokonywanych według wartości godziwej, na trzy klasy: poziom 1, poziom 2 i poziom 3. Ujawnienia te na pewno znacznie przybliżają użytkownikom sprawozdań sposoby szacowania wartości godziwej i pozwalają lepiej zrozumieć treści informacyjne (korzyści i ryzyko) niesione przez wyceniane pozycje.

4. Podsumowanie

Szeroki zakres stosowania wartości godziwej przy wycenie pozycji bilansowych, przy jednoczesnym braku uregulowań prawnych precyzujących jej pomiar z jednej strony oraz braku wykształconych praktyk księgowych z drugiej strony, powoduje występowanie licznych problemów przy implementacji obowiązujących regulacji prawnych w zakresie przygotowania sprawozdań finansowych. Z tego powodu na zainteresowanie zasługuje amerykański standard SFAS nr 157, regulujący zasady pomiaru wartości godziwej. Jako że praktyka rachunkowości w Polsce pozostaje pod coraz większym wpływem MSSF (poprzez znaczne dostosowywanie do nich uregulowań ustawy o rachunkowości, odwołanie się w art. 10, ust. 3 ustawy do MSSF, stworzenie spółkom giełdowym możliwości pełnego stosowania MSSF oraz poprzez istniejący obowiązek stosowania MSSF jako podstawy przygotowywania sprawozdań skonsolidowanych spółek giełdowych), rozwiązanie amerykańskiego standardu może być ciekawą propozycją dla praktyki w Polsce, przedstawia on bowiem problematykę aplikacji koncepcji wartości godziwej w sposób bardziej jednoznaczny i uporządkowany. Ponadto rozszerza zakres użycia opisywanych technik na inne aktywa (poza instrumenty finansowe, do których ogranicza się MSR 39).

Literatura

Statement of Financial Accounting Standards No. 157, Fair Value Measurements, www.fasb.org/st.

Informacje dla obserwatorów, materiały ze spotkań personelu IASB w związku z projektem Fair Value Measurement, www.iasb.org.

**FAIR VALUE MEASUREMENT
– THE FASB STANDARD AND THE CREATION OF NEW IFRS**

Summary

Fair value is one of the most controversial issues in contemporary accounting, both for practitioners and academics. The goal of this paper is to analyze the most important regulations of *SFAS no. 157 Fair Value Measurements*, which has been issued in September 2006 by FASB. This standard was accepted by IASB as the platform to develop the new IFRS on fair value. Therefore its regulations will be most likely implemented in the future praxis of accounting of all European public listed companies. It will determine the practice of fair value in Poland as well.